

Dobszay László

A gregorián mozgalom harminc éve Magyarországon

Elhangzik időnként az az állítás, hogy a gregorián zene művelését hazánkban többévtizedes elnyomás akadályozta, s az csak most, a rendszerváltás után virágozhatott fel. A következőkben a tényeket akarjuk bemutatni: a gregorián mozgalom három évtizedét a kutatás, a pedagógia, a művészi előadás és az egyházi használat terén.

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

I

A gregorián énekkultúra elismerésének és tudományos művelésének kedvező hátteret adott, hogy a második világháború utáni zenei köztudatot meghatározó két nagy tekintély, Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence feltűnő figyelemmel és megbecsüléssel viseltetett iránta. Kodály már a háború előtt a katolikus iskolák figyelmébe ajánlotta, felvett gregorián dallamokat az Iskolai Énekgyűjteménybe, írásaiban rámutatott a magyar népzene és a gregorián ének közti rokon vonásokra. Erre támaszkodva Szabolcsi Bence dallamtörténeti vizsgálataiban sokszor visszatért a gregorián tárgyalására, s elismertette a gregorián egyetemes zenetörténeti jelentőségét.

A hazai gregorián mozgalom fellendülését 1955-től számíthatjuk, amikor Rajeczky Benjamin elkészítette, majd 1956-ban a Zeneműkiadó megjelentette a *Melodiarium Hungariae Medii Aevi* I. kötetét, a Magyarországon található összes kódex himnusz- és sequentia-repertoárjának gyűjteményét. Csakhamar más kiadványok is szaporáztak utána, s biztosabb tudományos alapra helyezték a gregorián ismeretét. Falvy Zoltán a magyar dallamvariánsokról és a magyar szentek zsoltosmáiról írt cikkeket és könyveket, Szigeti Kilián a hatvanas években egyes kódexeinket elemezte. Nagy esemény volt a legkorábbi teljes magyarországi kottás emlékek, a Grazban őrzött fehérvári antifonálénak (*Codex Albensis*) felfedezése és hasonmás kiadása, illetve Mezey László és Falvy Zoltán a kiadáshoz kapcsolódó tanulmányainak megjelenése. Mezey László magas színvonalú liturgiátörténeti kutatásai is fontos inspirációt jelentettek, s az ő gondozásában jelenhetett meg Radó Polikárp nagy katalógusa is, mely az akkor ismert összes gregorián forrásunkat ismertette. Rajeczky Benjamin biztatására kezdte meg Bárdos Kornél a passió-dallamoknak és a magyar nyelvű „graduális” kódexeknek tanulmányozását.

Ezen előzmények után a hatvanas évek közepén vált lehetővé, hogy a gregoriánkutatás a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjában (később: Zenetudományi Intézetében) szervezett műhelyt, tervszerű munkára alkalmas kutatógárdát kapjon. Az első nagyszabású team-munka a *Melodiarium* II. kötetének tervezett *antifona-összkiadás* elkészítése volt. Nyolc munkatárs vett részt a mintegy 20 000 antifona-adat átírásában, s ez alkalmat

adott maguknak a kódexeknek is elmélyült, anyagösszehasonlításokon nyugvó megismerésére. Rajeczky elképzelése szerint az antifonák kiadásának zenei rendben kellett történnie, hogy ezzel az antifonák formatanát, keletkezési módját rekonstruálhassuk, s egyben a magyar népzene kutatás módszertani eredményeit egy nemzetközi jelentőségű anyagon hasznosítsuk. Sajnos az antifona-kiadásnak más munkák elébe kerülése miatt várakoznia kellett, s megjelenése a következő 2–3 év során várható.

Egyik ilyen előnyt élvező feladat a *Magyarország zenetörténete* középkori kötetének megírása volt. Ez ugyan elakasztotta az antifona-munkálatokat, de olyan kutatási területeket nyitott meg, melyek az egész hazai gregoriánkutatás alapjává váltak. Első ezek között a *kodikológia*, vagyis a teljes magyarországi forrásanyag leltárba vétele, elemzése, bemutatása. Közel 1000 hangjegyes forrás megismerése már megbízható következtetésekre jogosított. Az eredmények sűrítve az említett zenetörténeti kötetben, részletezve Szendrei Janka A magyar középkor hangjegyes forrásai c. könyvében, illetve egy-egy emlékekkel foglalkozó kisebb cikkekben kaptak nyilvánosságot. Nagy segítséget jelentett a zenei kodikológiának a középkori töredékek tervszerű feltárása is, mely a Mezey László által kezdeményezett Fragmenta Codicum munkacsoportban folyik, s eddig három katalógus-kötetet eredményezett. A másik megnyitott terület a *zenei paleográfia*: az összes magyarországi emlék leíró és tipológiai elemzése, valamint a külföldi írásfajtákkal való összevetése lehetővé tette a középkori magyar hangjegyírástörténet megalkotását, összefoglalóan a zenetörténeti kötetben, részletezve Szendrei Janka A magyar notáció története... című könyvében és számos cikkében. A harmadik terület: a *gregorián műfajok* beható tanulmányozása az összes hazai dallamfeljegyzés számbavétele és a nemzetközi adatokkal való összemérés alapján. E tárgyban is számos cikk jelent meg, az eredményeket pedig az akadémiai zenetörténet összegzi. A Magyarország Zenetörténete középkor-kötetének első, bővebb változata 1977-ben készült el, majd ennek lerövidített formája 1988-ban, egy évvel Rajeczky Benjamin halála előtt hagyta el a nyomdát.

Gregorián szempontból is jelentős eredményeket hoztak a magyarországi *népzenei gyűjtések* és elemzések. Nemcsak a népi használatba került latin és magyar gregorián tételek kerültek elő nem remélt számban (pl. magyar zsolozsma, csángó gregorián misék, temetési antifonák, stb.), a gregorián ének keletkezéstörténetére is rávilágítottak a hazai és külföldi népzeneben fellelt gregorián alaprtegek.

Bárdos Kornél a hatvanas években a magyar városok zenetörténetének kutatásával cserélte fel korábbi témáit, ám szerencsére a *magyar nyelvű graduálok* kutatására új, fiatal munkaerő jelentkezett. A korábbi, tallózó jellegű elemzések után Ferenczi Ilona valamennyi ide tartozó kódex tartalmát teljes egészében katalogizálta, átírta, tanulmányozta, a dallamok részére központi gyűjteményt állított fel, s a tapasztalatokról évente megjelenő cikkeiben adott számot.

Az 1980 utáni magyar zenetudomány egyik legszerencsésebb eseménye a források kiadásának tervéhez kért támogatás elnyerése volt. 1982-ben éppen egy gregorián kódexszel indulhatott meg a *Musicalia Danubiana* kiadványsorozat, s az elmúlt 12 év alatt 17 kötet jelent meg, melyből három gregorián vonatkozású: az Anjou-kori esztergomi Missale Notatum, a Bakócz Graduále

cc. lxxi.

oportet fieri cito. loquens per
 anglin suum suo suo iobi.
 qui testimoniu phibuit ubi
 dei. et testimoniu ihu xpi. que
 cumq; uidit. Beatus homo
 qui legit. et qui audit uerba
 pphetie huius. et fiat ea que
 in ea scripta sunt. Tempus
 enim fix est. Johannes septē
 ecclesijs que sūt in asya. grā
 uobis et pat a deo qui est et
 qui erat. et qui uenturus est.
 Et a septē spirital: qui in cō
 spectu throni eius sunt. et a
 ihu xpo qui est ueris fidelis.
 p̄mogenitus mortuorū. et p̄n
 ceptus regum t̄re. Qui dilectio
 nos. et lauit nos a peccatis nō
 stris. in sanguine suo. **Et**.

Benedicite domino omnes
 angeli eius potē
 tes uirtutē qui faciē
 uerbu eius. **V.** cnc

dic anima mea do mino
 et omnia in terro
 ra me a nomen
 sanc tum eius.
Ille lu ra.
 oncissum ē ma re et strē
 muut ter ra ubi ar
 changelus michael resan debat de
 Secundu omdxiim.
 Dillo ē. **I**ccessero
 discipuli ad ihm ce lo.
 dicētes. Quis putas maior ē
 in regno celorum. Et adno
 cans ihc paruulū. statuo eū
 in medio eorū. et dixit. Amen

és a magyar nyelvű Eperjesi Graduál, majd a kiadási terv soron következő kötetei közt szerepel a XIII. századi esztergomi Breviarium Notatum és a szintén Árpád-kori hangjegyes Missale kiadása. Itt említem meg a Nagyszombeni Vigiliale romániai kiadását, melyet segítségünkkel és biztatásunkra készített el Helena Sorban kolozsvári kutató.

A hetvenes évek végéig a kutatás elsősorban a hazai gregorián hagyományra irányult. Ez nemcsak nemzeti kötelesség volt, hanem tudományos szempontból is hasznosnak bizonyult. Ugyanis egy jól áttekinthető, körülhatárolt anyagon lehetett kidolgozni azt a módszert és szemléletet, melyet azután már a *nemzetközi témákon*, az európai gregorián kutatásában is alkalmazni lehetett. Az utolsó 10 évben megjelent tanulmányok már zömmel ilyen európai témákkal foglalkoznak. Ide sorolhatók például Rajeczky Benjamin alapvető bibliográfiai áttekintései, Szendrei Janka paleográfiai tanulmányai, a magam dolgozatai például a gregorián keletkezéstörténetének problémáiról.

Ez összefügg a magyar gregoriánkutatásnak a nemzetközi együttműködésbe való intenzív bekapcsolódásával is. 1984-ben alakult meg magyar közreműködéssel a gregoriánkutatás mai legátfogóbb nemzetközi szervezete, az International Musicological Society *CANTUS PLANUS* munkacsoportja. A magyarországi kutatóműhely elismerését jelenti, hogy első konferenciáját Veszprémben tartotta (1984-ben), a másodikat (1987-ben) Bolognában, a harmadikat Tihanyban (1988), a negyediket Pécsen (1990), az ötödiket Madridban (1992), a hatodikat 1993-ban Egerben. A munkacsoport ma már 5 kontinens 25 országából közel 100 kutatót egyesít, a szakma jeles képviselőinek többségét, s hazánknak vezető szerepe van a munkacsoport működtetésében. Nemzetközi elismerésének jele, hogy most folynak a tárgyalások arról, hogy az UNESCO felveszi a munkacsoportot támogatott programjai közé.

Közben kialakult a Zenetudományi Intézetben létesített gregorián műhely pontos munkarendje, kutatási terve és gyűjteményi programja is. *Mikrofilmtára* közel 1000 filmjével Európa 4–5. legnagyobb gregorián gyűjteménye; körülbelül ugyanennyi kéziratról tartalmaznak adatokat, elemzéseket, képeket, irodalomjegyzékeket a *forráskatalógus* dossziéi; *összehasonlító dallamtáblázatok* tartalmazzák a teljes Graduale anyagát magyarországi és egyes külföldi kódexekből; megkezdődött a rezonatóriumok hasonló feldolgozása, természetesen mindezen gyűjtemények használatát könnyítő *katalógusokkal* felszerelve. Fiatal munkatársaink megkezdték, s a *CANTUS PLANUS* egri konferenciáján már bemutatták a közép-európai Kyriale-repertoár összegző katalógusát, s remény van arra, hogy e fontos alpmunka a következő években Németországban fog megjelenni, a nagy tekintélyű Monumenta Monodica Medii Aevi „subsidiá” sorozatában.

Nemzetközi rangú és jelentőségű kezdeményezés volt mintegy tíz évvel ezelőtt a közép-európai zsolozsmaének-repertoárok számítógépes katalógizálása és kiértékelése. Ma már nyolcvan kódex ádventi részét és húsz kódex teljes temporale-részét tartalmazzák adatbázisaink, ebből az anyagból megjelent két kötetem: egy Preliminary Report és a Salzburg hagyományát bemutató könyv, melyet rövidesen a Bambergi antifonále bemutatása követ egy fiatal kutató, Czagány Zsuzsa munkájaként. A *Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae* (rövidítve: CAO–ECE) elnevezésű program szá-

mítógépes kapcsolatban áll a washingtoni Catholic University CANTUS elnevezésű projektjével (mely elsősorban nyugat-európai forrásokra koncentrált) és képes folyamatosan adatokat cserélni azzal. (Zárójelben megemlítem, hogy ugyanilyen intenzív kapcsolatban vagyunk olyan nagy nemzetközi programokkal, mint a középkori zenei források latin nagyszótára az Egyesült Államokban – ebből ma már közvetlenül, számítógépes hálózat útján lehívhatunk adatokat –, a Corpus Troporum Svédországban, a Monumenta Monodica Medii Aevi Németországban.)

A kutatási eredmények e rövid áttekintését fejezzük be annak a két hazai ülésnek a megemlékezésével, mely a tudományos vizsgálatokat az érdeklődő hazai muzikusokkal kívánta megismertetni. Az első ilyen ülést még 1985-ben tartottuk, a másodikat 1992-ben (Rajeczky Benjamin halálának harmadik évfordulója alkalmából) a Zenetudományi Intézetben.

II

Most térjünk át a gregorián mozgalom *pedagógiai* és ismeretterjesztési ágának bemutatására.

A gregorián-oktatás rendszerességéről elsősorban természetesen az egyházi tanintézeteknek kellett vagy kellett volna gondoskodni. A *szemináriumok*-ban folyó gregorián-oktatás igen nehéz körülmények közt, meglehetősen alacsony határfokkal dolgozik. A katolikus *kántorképzők*ben végigfutó tantárgy a gregorián, mely gyakorlatban természetesen nem vállalkozhat többre, mint a tónusok, néhány ordinárium és antifona megtanítására. Ennek folytatását szolgálják a kántortovábbképző és egyházikarnagy-képző tanfolyamok gregorián órái. Az alapp probléma itt természetesen a tényleges egyházi gyakorlat és az oktatás diszkrépanciája, melyről később még lesz szó.

Egy további, szélesülő kört érintő pedagógiai munkafolyamat kiindulópontjaként az 1967-es évet említhetném meg. Nehéz körülmények közt ekkor tartottuk azt az első háromnapos *gregorián tanfolyamot*, melyen a papnevelő intézetek énektanárai vettek részt, s amely most már több mint 25 éve minden nyárelőn összegyűjti a gregorián ének iránt érdeklődőket, tanárokat és énekeseket, szkölistákat és világi muzikusokat 3 napos tanulásra, együtt-éneklésre. Ebből a környezetből, a szemináriumi énektanárok igényére válaszul jelent meg a gregorián tankönyv, három évtizeddel Szigeti Kilián Jubilate című könyvecskéje után: a szemináriumok számára készült, Jáki Teodóz által szerkesztett *Musica Sacra* jegyzet és példatár. Kár, hogy e kiadvány ma már nem hozzáférhető, mert bár nem a zenész szakmának szólt, hanem a fiatal papokat, papnövendékeket akarta megszólítani, mégis az első korszerű ismereteket közvetítő írásmű volt.

A hetvenes-nyolcvanas években a gregoriánra vonatkozó ismeretek eljuthattak világi vonalon is az érdeklődőkhöz. A kecskeméti Kodály-intézet nyári szemináriumain, a tanárképző főiskolák továbbképző tanfolyamain (Debrecen, Pécs), az OPI szervezte tanulmányi napokon mind gyakrabban kapott egy vagy több napot a gregorián ének is. Ide sorolandók azok a rádióműsorok is, melyek a nyolcvanas évek eleje óta elég rendszeresen mutattak be ma-

gyarázatokkal gregorián lemezeket, vagy adtak a gregoriánról tájékoztatást interjú vagy előadás formájában.

A Zeneművészeti Főiskola zenetudományi szakán 1972 óta oktatott tárgy a gregorián két (+ fakultatíve további két) félévben, további a gregorián paleográfia, szintén két félévben. E szeminárium keretein belül minden zenetudós-növendék megkaphatta a gregorián alapképzést, mindegyikük kísérletet tehetett önálló kutatásra is, számos figyelemre méltó dolgozat, szakdolgozat, doktori disszertáció keletkezett.

Ne felejtjük megemlíteni, mily fontos szerepet játszott az ismeretterjesztésben *Rajeczky Benjamin Mi a gregorián?* című könyvecskéje, melyet még 1981-ben, jócskán a rendszerváltozás előtt adott ki a Zeneműkiadó.

Az utolsó tíz évben számos segédanyag juthatott el azon zenészek, tanárok, karvezetők kezébe, akik e tárgy iránt érdeklődtek. A *Cantus Gregorianus ex Hungaria* antológia a Zeneműkiadó gondozásában keresztmetszetet nyújtott a magyar hagyomány legfontosabb darabjaiból. A Zeneművészeti Főiskolán példatárként szolgál a 120 oldalas *Liber Usualis-kivonat*, magyar fordításokkal ellátva. A Magyar Egyházzenei Társaság a közelmúltban jelentetett meg egy tanításra kiválóan alkalmas *Alleluariumot*, melyet a közeljövőben két vagy három hasonló követ. Előkészítés alatt áll az egész liturgikus évet sűrítve magában foglaló „*Graduale Parvum*” kiadása, továbbá egy római, egy magyar és egy anyanyelvre fordított változatot, valamint elemző vázlatokat egymás alá helyező teljes *Graduale* kiadása.

Ennél alacsonyabb, az általános zenei oktatás kereteibe beilleszkedő kísérletek voltak a Hangok Világába felvett gregorián dallamok és a zenei tagozatú általános iskolai *tankönyvekben* megjelenő szemelvények.

Ennél meghatározóbb szerephez is jutott azonban a gregorián a magyar zeneoktatásban. A kezdeményezésekre mintegy 10 évvel ezelőtt létrejött budapesti és az annak illetésére született szombathelyi *énekesiskolában* a tanítás gerince éppen a gregorián ének.

Bár rövidebb gregorián tanfolyamokat a *közép- és felsőfokú zeneoktatás* keretében már jó évtized óta meghirdettek, az utóbbi 5 évben megindult egyházzenei szakoktatás tette lehetővé, hogy rendszeres, valamiféle egészíg eljutó gregorián kurzusok indulhassanak. A Zeneakadémián a protestáns hallgatók 2, a katolikusok 4 és fél éven át tanulnak intenzíven és gyakorlatiasan gregorián éneket, ugyanígy a kurrikulum része a gregorián néhány vidéki tanárképző intézetben és zenei szakközépiskolában. Ugy vélem, igen fontos ezek szakmai megerősödése szempontjából, hogy a múlt év nyarán – hosszú előkészítés után – elkészült a gregorián oktatás alsó-, közép- és felsőfokú tanterve.

Az utóbbi 6–7 évben jelent meg Magyarországon a *szemiológiai irányzat* is, mely ugyan tudományos műhelyt nem tudott létrehozni, de a Gregorián Társaság keretében tanulmányi napok, tanfolyamok szervezésével hozzájárult a gregorián népszerűsítéséhez.

Legyen szabad az ismeretterjesztés és zenepedagógia szempontjából megemlítenem a Zeneműkiadó által kiadott *gregorián kézikönyvemet*. Egyidőben jelent meg a ma legtekintélyesebb és legkorszerűbb külföldi összefoglalással, David Hiley kézikönyvével, s bár annál jóval rövidebb, ugyanúgy a gregori-

án tudomány mai szintjén kívánja eligazítani az érdeklődőt. Különbözik azonban Hiley könyvétől abban, hogy mind szövegével, mind példatárával nem az egyetemi hallgató, hanem a gyakorló zenész, tanár, karvezető igényeit tartja szem előtt.

III

Mielőtt most harmadjára a gregorián hazai *művészeti* eredményeit szemügyre vennénk, egy történelmi változást kell megemlítenünk. Az általunk tárgyalt három évtized során a gregorián hangja a hazánkon kívüli világi zeneéletben is mindenütt felerősödött. Míg korábban szinte kizárólag egyházi használata szerint tartották számon, most az európai zenetörténet szerves részének kezdték tekinteni, s ennek megfelelően megjelent a hangversenytermekben, hanglemezeken is, mégpedig nem csak kolostori felvételeken, hanem hivatásos művészeti együttesek programjában is.

Ilyen szereplését nálunk 1970-ben kezdte el. Ekkor alakult meg a *Schola Hungarica*, felvette első hanglemezeit, mely 1974-ben jelent meg. A lemez váratlan sikere bizonyára több okkal együttesen magyarázható: a közönség kiéhezhettségével az ilyen zenére, a zenei hang frissességével, kultúrpolitikai okokkal, de talán az együttes előadásmódjának vonzóerejével is. A siker (a komoly zenében szinte példátlan több mint százezer példányos eladás néhány év alatt) a Hungarotont sokéves együttműködésre készítette. A Hungaroton tönkremenéséig 26 hanglemez, majd a Quint-Harmonia Mundi cégnél további 5 hanglemez jelent meg. Jerome Weber professzor diszkográfiája szerint – mely a század eleje óta megjelent valamennyi gregorián tárgyú hanglemez valamennyi adatát tartalmazza – a solesmes-i kolostor felvételei után a Schola Hungaricáé a világ legnagyobb hanglemezrepertoárja. Eltér viszont a solesmes-i sórozattól horizontjának szélességében: míg ők csak a hivatalos mai verziókból válogatnak, a Schola lemezei az eredeti kéziratokból szóltatták meg a darabokat, földrajzilag a legszélesebb körből (külön lemez ad ízelítőt Magyarország, Ausztria, Csehország, Dél-Franciaország, Svédország, Anglia, az északolasz Nonantola, a délolasz Benevento, a régi Róma, Milánó hagyományából, hasonlóképpen széles a skála kor és műfaj szempontjából (a klasszikus műfajok mellett pl. processziós antifonák, rímes officiumok, liturgikus játékok is). A felvett mintegy 1000 tétel mennyiségi és műfaji gazdagsága magyarázza, miért vált e repertoár a világ nagy egyetemein alapvető illusztrációs tananyaggá. A Schola Hungarica lemezei a világon mindenfelé megtalálhatók a nagy hanglemezboltokban, tudományos megalapozottságukat és előadói kvalitásaikat világszerte kiemelik a kritikák és szakértői vélemények. A hanglemezen kívül számos hazai és külföldi koncert, rádió és televíziós felvétel nemcsak a gregorián népszerűsítése szempontjából bizonyult hasznosnak, de rajtuk sikerült kikísérletezni azokat a szerkesztési, előadási, rendezési megoldásokat, melyek e zenét hangversenypódiumon is hatékossá tudják tenni.

A Schola Hungarica nemcsak „gregorián kórus” értelmében skóla, hanem iskolaként is működött. A belőle kinőtt jelentékenyebb zenei személyisé-

gek a maguk területén mint tanárok, karvezetők, egyházzénészek a gregorián művelői, terjesztői, új együttesek alapítói lettek.

A Schola Hungarica művészi hatása a *mai magyar zeneszerzésben* is tapasztalható. Kurtág György, Jeney Zoltán, Vidovszky László, Dubrovay László, Soós András művei tükrözik azt a gregorián ihletést, melyet az együttesben eltöltött évek alatt szívta magukba. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban a gregorián kézikönyvem végén sorakozó nyilatkozatokra is utaljak.

Az utóbbi időkben számos együttes műsorában megjelent több-kevesebb gregorián darab. A már említett két énekesiskola hazai és külföldi hangversenyein, rádió- és televízióműsoraiban rendszeresen énekel gregoriánt. A gyermekkaroktól a Honvéd kórusig, főiskolai énekkaroktól kamaragyüttesekig találkozunk olyan kórusokkal, melyeknek korábban eszükbe sem jutott a gregorián, míg most szívesen színesítik vele műsoraikat, s még szívesebben utaznak külföldi versenyekre néhány alkalmilag megtanult gregorián darabbal. Persze ezek jórészt valóban csak kirándulások a gregorián területére, s rendszeres, elmélyült, a zenébe behatoló, stílusismeretet megcélzó foglalkozásra csak kevesen vállalkoznak. A gregoriánnak hanglemezen is megjelent előadói közül megemlítem még a *pannonhalmi rendház* kórusának egy felvételét vagy a *Budapesti Énekesiskola* gregoriánt és polifon zenét vegyítő CD lemezét.

IV

Amikor végül az utolsó területhez érünk, a gregorián *egyházi használatához*, az előbbiekkal szemben hanyatlásról, folyamatos visszaszorulásról kell beszámolnunk, a Zsinat kifejezett akarata ellenére. S ennek egyáltalán nem politikai, hanem egyházi okai voltak.

Jól emlékszem, az 1960-as években az *Egyetemi Templomban* még minden vasárnapi nagymisé teljes latin gregorián énekkel tartottak, míg ma e fontos és jó adottságú templom egyházzénege alig emelkedik egy átlagos plébániai mise szintje fölé. Ugyanott hajdan rendszeresen énekelték a teljes gregorián vecsernyét, Werner Alajos vezetése alatt emlékezetes módon tartották meg a nagyhetet, s mára mindennek csak halvány árnyéka maradt. Megtartásáért hősies küzdelmet vívott Bucsai László és Nádasi Alfonz, aki régi gregorián kórusát is egy ideig e templomba tudta menekíteni. Az ellenerők azonban hatalmasabbnak bizonyultak. (Ennek az általános hanyatlásnak kívül nyilván az is oka, hogy Budapest e talán legnagyobb hatású templomának évek óta nincs saját felelős zenei vezetője.)

Hasonlóképpen visszaszorult a gregorián a *székesegyházakban, kolostorokban* is. Pannonhalmán az 1940 utáni fellendülés nem bizonyult tartósnak, az új szerzetescsaládok közül csak egyről tudok, ahol a gregorián szerves része a közös életnek, pedig hát a régi közmondás szerint „Chorus facit monachum”. A nagyobb *templomi kórusok* is csak elvéve iktatnak műsoraikra gregoriánt, s ez oda vezet, hogy nem is mernek énekelni. Keserves tapasztalat volt, hogy míg a Palestrina-misékre jelentkezett világi együttesek nagy része természetesen a gregorián propriumot is elénekelte, az ugyanide jelentke-

zõ egyházi kórusok közül nem egy kikötötte, hogy gregoriánt nem énekel. A Graduale rendszeres éneklésére Budapesten nem tudok példát.

Aki ezért az elmúlt rendszert okolja, vét az igazság ellen. Világjelenségről van szó, s végsősoron teológiai okai vannak. Önámítás, hogy a világon vagy idehaza megrendezett „gregorián napok”, gregorián lelkigyakorlatok s hasonló rendezvények kárpótolhatnak azért, ami elveszett.

Mégis volt egyetlen egyházi terület, ahol a szerény lehetőségekhez képest megtettek minden lehető, s az eredmények nem is maradtak el. S ez a *plébániai szkóla-mozgalom*.

Kiindulópontja az a rendszeres nyári tanfolyam volt, amelyről már korábban beszéltem. Részvevői közül sokan úgy mentek haza, hogy otthon, városi vagy éppen falusi plébániájukon, néha csak 5–6 gyermekből, de megalapították, fenntartották a szkólát, mely vasárnapról vasárnapra ellátta a szolgálatot, azon a szinten, ami számukra elérhető. Ezek a szkólák először az *Országos Hitoktatási Bizottság* zenei tagozatának védőszárnyai alatt csoportosulhattak, később a *Szent Ágoston liturgikus megújulási mozgalomban* tömörültek, s próbáltak a nehéz időben lelkesítést, tanítást, jó példát adni egymásnak. A megalapított szkólák számát körülbelül húsz-huszonötre tehetjük.

A szkólák nemes feladatuknak tartották a *zsolozsma*ének elterjesztését, s csakhamar tapasztalták, hogy a zsolozsma a gregorián gyakorlatba való beletanulás legjobb – a misénél is jobb – iskolája. Azt hiszem, világviszonylatban egyedülálló arányban van jelen a rendszeres (legalább hetenkénti) gregorián zsolozsma Budapest templomaiban.

E szkóla-mozgalomnak persze tisztáznia kellett célját, mozgási határait, s azt is, mire koncentráljon. Ha feladatául a rendszeres szolgálatot tartja, mégpedig a napi liturgiának megfelelő gregorián tétélekkel, akkor alaptevékenységét nem a latin nagy gregoriánra, hanem a valószínűleg ősbib *kis gregoriánra* (antifonális és rezponzoriális éneklésre) kellett építenie, mégpedig anyanyelvi fordításokat énekelve. Ebbe a közegbe helyezték be azt a néhány latin nagy gregorián tételt, melynek megtanulására magukat képesnek érezhették. Ebben biztatásul szolgálhatott számukra a II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciójának 117. pontja, s olyan kiadványok, mint a római *Kyriale Simplex*, *Graduale Simplex*. De igazolták e kezdeményezéseket azok a tudományos kutatások is, melyek liturgiátörténeti, zenei, tipológiai alapot adtak az alkalmazásokhoz.

Fontos itt néhány téves véleményt eloszlatni. A kis gregorián nem a nagy gregorián lerövidítése, kivonatolása, hanem önálló műfaj, mely legalább olyan ősi, mint a nagy gregorián. Továbbá: a kis gregorián nem arra való, hogy helyettesítse a nagy gregoriánt, hanem hogy ott is lehetővé tegye a gregorián éneklést, ahol a nagy gregorián elérhetetlen. Kettejük viszonya nem a vetekedés, hanem a kiegészítés, az organikus kapcsolódás. A kis plébániai szkólák működésének ideálja az lenne, hogy állandó rendszerességgel énekelik a napi liturgikus anyagot anyanyelvű kis gregorián megoldásban, s behelyeznek e keretbe a nagy gregoriánból olyan sokat s olyan gyakran, amennyire csak képesek erre.

E szkóla-mozgalom iszonyatos egyházi ellenszélben működik, de erről itt nem illik beszélnem.

Természetesen a szkólák napról napra igénylik a kiadványokat: a gondolatokat, ismereteket, s főleg énekelnivalót. Az Országos Hitoktatási Bizottság-beli korszakban ezt szolgálta egy évente 3–4 alkalommal megjelent sokszorosított híradó, később a Szent Ágoston liturgikus mozgalom kis lapja (Liturgia és Lelkiélet), egy darabig a JEL c. folyóirat is alkalmas volt efféle közleményekre, s a múlt évben újabb közlési fórum nyílt a Magyar Egyházzében.

Az énekelhető anyagok közlésének első, meghatóan kezdetleges formái az Egyetemi Templom átúzó papírokra gépelt vesperásai voltak. Egyszerű diákok zsebpénzükből adták össze a pénzt, amiből később alig olvasható, mégis sokszorosított formában kézbe kerülhetett a *Vesperále* 1970 táján. Bár a végeredmény elég elkedvetlenítőre sikerült, a kísérletek közt említém – főleg nagyigényű előkészítő munkálatai miatt – a temetési szertartáskönyv zenei anyagát. A következő kísérlet a *Kis Magyar Uzuális* megjelenése volt, mely mintegy előfutárává lett az 1985-ben megjelent *Éneklő Egyháznak*; emez mintegy 20 latin nagy gregorián és több mint 100 anyanyelvű kis gregorián tételt tartalmaz! A következő kiadványsorozat az *Esztergomi Énekes Zsolozsma* volt, melynek eddig 5 kötete jelent meg, s a készülőben lévő kötettel érkezik meg húsvét ünnepéig. Hasznos kiadvány az esztergomi ferencesek *nagyhét*-könyve is. A szkólák persze nem elégedhettek meg szakmai anyagokkal és kottákkal: rendszeresen igényelték a liturgikus teológiában való megerősítést, elmélyítést.

Függelékül megemlítem, hogy hasonló mozgalmak a *protestáns egyházak*-ban is megindultak. Először evangélikus, majd református egyházzene-szék-nél jelentkezett az igény, hogy az anyanyelvű graduál-könyvek anyagát újra birtokba vegye az élő zene is. Egyelőre egy-egy szórványos vespera, úrvacsorai istentisztelet nyújtott keretet a protestáns magyar gregorián bevezetésére.

Összegezve három évtized magyarországi gregorián mozgalmának tényeit, első megállapításunk, hogy a négy területből az egyházi áll a legrosszabbul. A mozgalom egészét külfölddel összemérve két jellegzetességet kell kiemelnünk. Egyik a mozgalom ereje, intenzitása. Bármily paradoxnak tűnik, nem tudok olyan külföldi országot mondani, ahol a gregorián mozgalom olyan erővel lett volna jelen, mint az ún. szocialista Magyarországon. Hozzátehetjük, hogy a tudományos, kulturális, művészi alkotásokhoz, ha kellő szakmai színvonalon és okosan voltak megjelenítve, olyan állami támogatást is lehetett szerezni, mint a szabad világban sehol. A másik jelenség, mely valóban megkülönbözteti minden külföldi analogontól: a mozgalom komplexitása, vagyis a négy szál összefonódása (négy akkor, ha a szkólamozgalmat elfogadjuk egyházi aktivitásnak). Igen magas színvonalú az amerikai kutatás, de alig van hatása a pedagógiai, művészi, egyházi gyakorlatra. Nagy az érdeklődés Franciaországban a professzionista gregorián kórusok iránt, de az nincs kapcsolatban az iskolával, közművelődéssel, egyházzal, de még a kutatással is kevésbé. Vannak egyházi vagy pedagógiai indíttatású rendezvények, de távol a tudomány műhelyeitől, s nem sok elgondolással a mindennapi liturgikus gyakorlat gondjaira nézve. Azt hiszem, a négy terület hazai összefonódása sokféle, gondviselés-szerű okra vezethető vissza, s amennyire ezért hálásnak is kell lennünk, ugyanannyira kötelez is ez a megkezdett tradíció mindnyájunkat a méltó folytatásra.

Cantiones

Szent David kiraly bünei [ellen]
A ki az Jsten meg esmér[heti]
Mondgyatok diczére[tet]

Diczérjed aldyad én lel[kem, f 336v]
Mindenható Ur Jsten mi bü[nös emberek]
Meg' bantunk Jsten szüntel[en tégedet]

Dominica XX Post Trinitatem
Antiphona

Psal: 144 Exaltabo te Deus meus [f 200v]

Cantiones

Hog[y] Panaszolkodik à hata[Imas Isten]
Veddel Ur Jsten rolunk hara[godat, f 354v]
Szent David Propheta ének[lő könyvének]
Az Ur ennékem eriző Paszto[rom; f 365]

Aki az Jsten[t] meg esmer[heti]
Hálát adunk néked minden[hato irgalmas Ur Isten]
Mi Atyank ki vagy me[nyekben]
Veddel Ur Jsten rolunk ha[ragodat; f 354v]

Dominica XXI Post Trinitatem
Antiphona

Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635. Kiadta: Ferenczi Ilona. Musicalia Danubiana 9. MTA Zenetudományi Intézet. Budapest 1988.